Tevhid Aşığı Melayê Cizîrî'nin Varlık Düşüncesi

Şırnak Üniversitesi Yay. No: 31, 2024, s.677-690.

Editör: Ruhullah Öz

Melayê Cizîrî İle Erich Fromm Karşılaştırması: İnsan Olmak

Giriş

Melâyê Cizîrî, 16. ve 17. yüzyıllar arasında yaşamış Cizreli bir medrese müderrisi olması nedeniyle bu adla tanınmıştır. Sadece Kürt edebiyatında bir şaheser olarak kabul edilen Divan'ın sahibi bir şair olmanın dışında aynı zamanda İslam düşüncesinin birçok disiplinine vakıf sufi bir düşünürdür. Divan'ında özellikle nazari konularda İslam düşünce ekollerine ve bu ekollerin önemli meselelerine değinmiştir. Tasavvuf felsefesi ve merkeze koyduğu insan ve toplum perspektifi 17. yüzyıl İslam düşüncesinin genel karakterini yansıtır. Kur'ân'a divan duran Melâyê Cizîrî, insan olmaya yönelik okuma biçimini vahyin renk ve tonları üzerinde yapmaktadır. İnsan odaklı çalışmalar yapan ikinci düşünür ise Erich Fromm'dur. Frankfurt Okulu'na yönelik yapmış olduğu eleştirel teori ile tanınan ve 1900-1980 yılları arasında Almanya'da doğan Amerikalı ünlü psikanalist, sosyolog ve filozof Erich Fromm'a göre insanın karakteri kendi elleriyle kurduğu dünyada yoğrulmuştur. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda yaşam mücadelesi veren insanın karakteri güçlü olmak ve sömürücü bir yapıya sahip olmak üzerinde şekillenmiştir.

Bu mücadele daha çok başkalarını sömürmek ve kazancını artırmak yönünde belirmiştir. XX. yüzyılda çağdaş insanının karakter yönelimi ise edilgenlik ve piyasa değerleriyle özdeşleşme üzerine inşa edilmiştir. Nitel araştırma yöntemi uygulanarak hazırlanan bildiri Melayê Cizîrî ve Erich Fromm üzerinden yapılan yeni bir okumayla insanın içinde yaşadığı toplumda nasıl bir sosyal ilişki kurduğunu irdelemektedir.

Hayaller dünyasında yaşayan insan, her kültürde farklı bir duruşa sahipti. Yaşantısının ilk evrelerinde ilkel insandı, yırtıcı karakteri ön plandaydı, putperestti ve ölü severlik (nekrofili) duygusuna sahipti. Ama bu kötü hasletlerinin yanında akıl ve sevgi dolu olduğu gibi adalet yeteneğine de sahip güçlü bir varlıktı. Çünkü sahibi olduğu hayalleri gerçek hayatın sefaletini dayanılabilir hale getirmekteydi. Bu nedenle de insanın evrensel tabiatı tarih boyunca hep değişikliğe uğramıştır.

Yirminci yüzyılın modern insanı ise Asya ve Afrika kıtalarında olduğu gibi dünyanın sanayileşmemiş ülkelerinden ziyade, sanayileşen Batı Avrupa'da yaşamaktadır. Sanayileşmemiş ülkelerde yaşayan insanlar Batı'nın modern insanlarına benzemeye çalışmaktadırlar. Bu düzlemde modern insan ise sahip olduğu teknoloji ile birlikte fikirlerini onlara ihraç etmekle meşguldür. Batı, yüzyıllardan beri sahip olduğu egemen gücü yitirmemek için tüm dünyayı kendine dönüştürmek için yoğun bir çabanın içine girmiştir. Çünkü uygarlık geliştikçe insanoğlu daha fazla yüceltme gereğini duymaktadır. Örneğin Roma İmparatorluğu yıkılması ile birlikte siyasal gücünü yitirmiş ama kültürünü, fikirlerini ve örgütlenme biçimini başka toplumları etkilemeye devam etmiştir.

Yaşanan sosyal değişme ile birlikte Avrupa'da geleneksel dayanışmacı (ataerkil) toplum, kentleşme ve sanayileşme süreciyle birlikte çözülmeye başladı. Bunun da iki sonucu oldu. Birincisi, otorite ihtiyacı ortaya çıktı oluşan yalnızlık psikolojisi kitleleri totaliter örgütler ile faşist ve komünist hareketlere yöneltti. İkincisi ise XVII. yüzyılda filizlenmeye başlayan bireyleşme hareketidir. Bu iki sonuç beraberinde hürriyetten kaçışı getirdi.

Gerek Batı ve gerekse de Doğu toplumlarında bu şekilde başlayan hürriyetten kaçış sendromu insan unsurunun yok edilmesine ve toplumsal yıkıma kaynaklık etmiştir. Bu nedenle XVI. ve XVII. yüzyıllar arasında yaşamış Cizreli medrese müderrisi Melâyê Cizîrî ile XX. yüzyılın ünlü psikanalist, sosyolog ve filozof Erich Fromm, ortak noktaları olan hürriyetten kaçmadan "insan olman"ın gerekli oluşu üzerinde durmuşlardır.

1. ERİCH FROMM, BATI VE MODERN İNSAN

Erich Fromm, Batı'da modern insanının gelişiminde üç aşamadan söz etmektedir:

1.Hıristiyanlık: Yaklaşık olarak M.Ö. 1500 yılından Hristiyanlık çağının başlangıcına kadar uzanan zaman dilimini kapsar. Bu aşamanın ayırt edici özelliği Fromm'a göre insanın putperestlikten insancıl dine yönelmesidir (Fromm, 2020: 15). Putperestlik aşamasında insan, sergilediği birlik ruhuyla doğaya dönmüş ayrıca kendi elleriyle altın, gümüş ve ahşaptan yapmış olduğu putlara boyun eğmeye başlamıştır. Putperestlikten insancıl dine dönüş ise Mısır Firavunu IV.Amenhotep'in M.Ö. 1375-1358 tarihleri arasında yapmış olduğu dinsel devrim ile başlar; Musevilik, Taoculuk, Budacılık ve Yunan felsefesinin Klasik dönemine kadar devam eder.

2.Kehanet Mesihçiliği: İnsan Cennette tıpkı hayvanlar gibi doğayla birlikteydi. Bu nedenle de "ben" bilincinden yoksundu. Tanrı'nın buyruklarına "hayır" diyemezdi. Yasak meyveyi yemesiyle Tanrı'nın buyruklarına karşı geldi ve Cennetten kovuldu. Bu da onun kendi benine sahip olmasına ve özgürlüğe ilk adımı atmasına neden oldu. Tanrı, iki sebepten dolayı tek insanı yaratmıştır: Birincisi, "Ben senden üstünüm. Çünkü benim atalarım da senin atalarından üstündü" denilmemesi, ikincisi de "Bir tek canı yok eden tüm insanlığı yok etmiştir" gerçeğini ifade etmek için (Fromm, 2020: 67).

3.Rönesans ve Reform Hareketleri: Modern toplum ve modern insanın değişimi "Yeniden doğuş" anlamına gelen Rönesans'la başlar. Bu hareket Avrupa tarihinde XIV. yüzyılın sonunda başlayan XV. ve XVI. yüzyılları da kapsayan dönemi tanımlamak için kullanılmıştır. Eski Yunan ve Roma kültürünün canlandığı; düşünce, edebiyat, resim, heykel ve mimarlıkta büyük değişiklikler bu dönemde yaşanmıştır. Fromm, bunun için "Rönesans insanı, kendi gücünün farkına varır ve kendisini doğanın prangalarından kurtarmaya, doğaya egemen olmaya başlar" demektedir (From, 2020: 18).

Rönesans düşüncesinin doğmasına katkıda bulunan en önemli olaylardan biri, İtalyan şair ve düşünür Francesco Petrarca öncülüğünde gelişen Hümanizm akımıydı. 1453'te Osmanlıların İstanbul'u fethetmesi üzerine Avrupa'ya kaçan bilginler, Eski Yunanca ve Latince kitap ve el yazmalarını da götürdüler. Bu eserler Avrupa kıtasında büyük dönüşümün başlamasına neden olmuştur. Hristiyan Avrupa'nın önderliğini daha önce ele geçirmek isteyen Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu, papalar ile XI. yüzyılın ortalarından XIII. yüzyıla kadar süren uzun bir mücadeleye giriştiler. Papalar ve imparatorlar arasındaki bu çatışmalar dinsel birliği zayıflattı. XV. yüzyılın ortalarında en güçlü dönemini yaşayan Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu, XVI. yüzyılda dinsel uyuşmazlıklar yüzünden sarsıldı. Avrupa'da siyasal güç kralların eline geçti ve Fransa, İngiltere gibi ülkelerde halk giderek Hristiyanlıktan uzaklaşmaya başladı. Coğrafi keşifler ve ticaretin gelişmesi sayesinde zenginleşen tüccarlar, kiliseye karşı kralların yanında yer aldılar. Kilisenin katı öğretisinden bağımsız, özgür düşüncenin savunulduğu Rönesans Dönemi, bu yüzyılda başlayan dinsel reform hareketinin gerçekleşmesi için de gerekli ön koşulları sağlamış oldu. Matbaanın yaygınlaşmasıyla kutsal kitabı okuma fırsatını bulan insanlar, kilisenin farklı uygulamalarını gördüler. Rönesans'ın sanatı ve düşünceyi özgürleştirici tutumu da reform hareketinin doğmasına katkıda bulundu. Fromm'a göre "Doğal evrimin en nadide çiçeği olarak evrensel insan kavramının ortaya çıkışı, Rönesans çağının beşeri ülküsü olmuştur" (Fromm, 1973: 25). Rönesans ve reform hareketleri Yahudi ve Hristiyan geleneğini devam ettirmenin dışında bu geleneği güçlendirmiş, onu tanrısal amaçlardan insancıl kavramlara doğru geliştirmiştir.

Reform hareketi ise XVI. yüzyıl boyunca tüm Avrupa'yı etkileyen dinsel bir hareketti. Katolik Kilisesi'nin aşırı zenginleşmesi ve yozlaşmasına karşı gelişen bu hareket; Hristiyanlığın en büyük üç mezhebinden biri olan Protestanlığın kurulmasına yol açtı. Bu hareketin en önemli öncüleri ise Martin Luther ve Jean Calvin'di. Macit Gökberk'e göre Rönesans, Ortaçağ düşünce sistemlerine bir başkaldırıyı ifade ederken; Reform, Ortaçağ Kilisesi'ne ve bu kilisenin resmi felsefesi olan Skolastisizme karşı bir tepkidir (Gökberk, 2000: 177-178).

XVII. yüzyıldan itibaren Avrupa'da başlayan değişim toplumu sosyal alanda değer kaybına uğrattı. Bu da XVIII. yüzyıldan itibaren insanları mutlu etmemeye ve bunun da ilk emareleri de Fransa'da görülmeye başlandı. Zamanın bu hastalığı, "mal du siècle" olarak tanımlanmıştır. Emile Durkheim'in ifadesiyle toplumsal sorunlar kendini ilk defa "intihar" üzerinde göstermeye başlamıştır. Bunun da kitlesel bir olgu haline gelmesi, insanın atomlarına ayrılması ve varoluşunu da anlamsızlaşması bu süreçle ilişkilidir (Fromm, 2020: 21). XIX. yüzyılda insanlar ya otoriteyi kabullenmeye veya ona karşı ayaklanmaya ayrıca servet toplamanın ve saklamanın ahlaki bir görev olduğuna inanmaya başladılar. Çünkü sermaye biriktirmek önemliydi. Alman klasik filolog ve filozofu Friedrich Wilhelm Nietzsche, bu yüzyıl için "Tanrı öldü" diyordu.

XX. yüzyılın insanı ise büyük eleştiriler almasına rağmen rekabetten ve diğer insanlarla yarışmaktan hoşlanmaktadır. Kurulan ekonomik takımlarla gruplar halinde çalışmayı tercih etmektedir. Çünkü modern ekonomi işleyişini sürdürmek için mümkün mertebe az bireyselliği bulunan, özgür olan ve hiçbir otoriteye tabi olmayan insanların anonim bir otoriteye boyun eğmeye hazır olmaları istenmektedir. Çünkü modern insan büyük şirketlerden veya devletlerden yardım beklemekte aynı zamanda hiçbir zaman doymak bilmeyen müzmin bir bebek gibi kalmayı tercih etmektedir. Fromm'a göre modern toplumlarda akıl dışı çok sayıda tutum ve çatışma örnekleri vardır. Dünyada milyonlarca insan açlıktan ölürken tüketim fazlası tarım ürünlerini depo etmek için neden milyonlarca dolar sarf edilmektedir? (Fromm, 1973: 134). Bu yüzyılda çağdaş insanının karakter yönelimi edilgendir ve piyasa değerleriyle özdeşleşme içindedir. Tüketici olmadığı zaman ise tacirdir. Bu da insanları ekonomiye esir eden bir düzenin kurulmasına ve yabancılaşmasına neden olmuştur.

Fromm'un etkilendiği Hegel ve Marx'a göre "yabancılaşma", kişinin kendisini kaybetmesi ve artık kendisini etkinliklerinin merkezi olarak algılayamamasıdır. Yabancılaşmış insan, kendi ellerinden çıkmış eserler önünde diz çöker. Oysa asıl hedef özgür ve yabancılaşmamış insanı yeniden yaratmaktır. Nükleer silahlar, yabancılaştırmanın ortaya çıkarmış olduğu çarpıcı ve ürkütücü simgelerdir. Bu da yaşamak isteyen ve her konuda güç sahibi olan insanları zamanla güçsüzleşmektedir. Bu yüzyılda insanın aynı zamanda öldüğünü söylemek mümkündür. Çünkü manevi açıdan ölen insanın yerine "nesne" devreye girmiştir. Yabancılaştığı için soyutlanmış ve korku içindedir. Fromm'a göre insan bedenen her ne kadar daha kültürlü ve bilge bir duruşa sahip olsa bile ilkel hemcinslerinden daha az mutludur. Uygar insanda hevesin kursakta kalması, içgüdülerin inkârı, mahrumiyet ve giderek körlenme sonucu ortaya çıkan nörozlara tutulma ihtimali yükselmiştir (Fromm, 1973: 35).

Birinci Dünya Savaşı bittikten sonra Batı uygarlığı değerlerin tahribatına uğramıştır. Gelişen sanayileşmeyle birlikte başlayan yozlaşmaya engel olamamıştır. Çünkü endüstri devrimi, ulaştığı yüksek üretim gücü sayesinde "mal ve eşya açlığı"na engel olamamıştır. Bu da modern insanın doymak bilmeyen istemlerinin bir sonucudur. Çünkü hedefi daha iyi bir hayat yaşamak arzusudur. Kapitalist ve gerekse de sosyalist ülkelerde amaç azami üretim ve azami tüketim olmuştur. Çünkü ulusal gelişme ve ilerleme hızı, üretim rakamlarıyla ölçülmektedir. Endüstrileşmiş ülkelerde yaşayan insanların doymak bilmeyen istemleri onları birer "tüketici" haline getirmiştir. Ama söz konusu edilen üretim, insanların ihtiyaçları ve gelişmesi için yapılmadığı zaman onu üretilen ve tüketilen eşyanın bir aracı haline getirmiştir. İnsanlık teknik bakımdan atom çağında yaşamasına rağmen büyük bir çoğunluk duygusal açıdan taş devrini yaşamaktadır.

Bu nedenle insancıllıktan uzaklaşmış olan insan öylesine çılgına dönecektir ki, canlı bir toplumu ayakta tutma yeteneği bile kalmayacaktır kendisinde. Hatta hem kendisinin, hem de diğer insanların sonunu getirecek olan nükleer ve biyolojik silâhları kullanmaktan bile çekinmeyecektir (Fromm, 2003: 258). Batı dünyasının çökmemesi için yeni bir ahlakın, doğaya karşı yeni bir anlayışın, insanlar arasında yeni bir dayanışma hareketinin doğmasının ve yardımlaşmanın zorunlu hale gelmesi gerekir. Akla yapılan bir çağrı, yaratacağı duygusal ve ahlaki uyarılar bir yana bırakılırsa dahi, birçok insanın ruhsal enerjilerini harekete geçirecek güçtedir.

2.MODERN İNSAN VE MİLLİYETÇİLİK

XX. yüzyılın modern insanı tek başına bu dünyada yaşamaya hazır mıdır? Zihinsel açıdan yirminci yüzyılda ama duygusal açıdan taş devrin de mi yaşıyor? Her ne kadar tek dünyadan söz edilse dahi sahip olunan duygu ve amaçlar beraberinde "kabile" yaşantısını getirebilmektedir.

Kabilede esas olan kabilenin sahip olduğu tutum ve davranışlardır. İnsanlar sadece mensubu bulundukları kabile üyelerine karşı güven duyar ve onlarla iletişim halinde olurlar. Mensup olunan kabilede aynı dil konuşulur ve ahlaki sorumluluk duyulur. Kabile dışında bulunanlara ise kuşkuyla bakılır. Bir kabileye mensup bir insan, kendi kabilesinin bir üyesiyle bir yabancıyı kesin olarak birbirinden ayırır. Kabilecilikte esas olan "içsel ahlak"tır. Bu ahlak anlayışı da sadece kabile üyeleri içindir. Bu ilkel kabileciliğin modern devlette yansıtılma biçimi ise kendini milliyetçilik üzerinden var eder. Fromm'a göre "Fransız Devrimi'nin sonucu olarak başlayan milliyetçilik şimdi neredeyse dünyada geçerli bir duygu tarzı olmuştur" (Fromm, 2020: 66). Modern zamanlara ait bir kavram beraberinde olgusal bir gerçekliği de barındırmaktadır. Özellikle XVIII. yüzyıl sonundan itibaren dinsel anlayışın aşınmaya başlaması milliyetçiliğin doğuşunda önemli rol oynamıştır.

"Ulusal ya da ulus merkezli milliyetçilik hareketleri merkezi Avrupa ülkeleri olmak üzere yakın zamanda ve günümüze kadar dalga dalga genişleyen bir yapı ortaya çıkarmıştır. Bu yapı halen değişerek de olsa devlet yapılarını ve toplumsal alanları etkilemeye devam etmektedir" (Gökmen, 2013: 58). Bu açıdan insan, tek dünyanın bir parçası olarak yaşamayı öğrenmedikçe milliyetçiliğin kendisine zarar vermeye devam edecektir. Bunun için de Fromm'a göre "yeni bir insancıllık" dininin geliştirilmesi gerekir. Aksi takdirde tek dünya denilen yapı insanları sıkmaya devam edecektir. Uzun bir süredir gündemde olan Filistin-İsrail sorununu milliyetçilik açısından düşünmek gerekir. Çünkü İsrail, her çeşidi insanlık suçu olan milliyetçiliğin bir sonucu olarak yabancı gördüğü Filistin'e yaşama hakkı tanımamaktadır.

Aynı şekilde milliyetçilik, kimlik yanılsamaları üzerinden hayali siyasal cemaat oluşturma girişimidir. Bu nedenle Bayart, haklı olarak "Sırpların, Hırvatların ve Milliyetçilik, Batı'nın gelişiminin bir ürünüdür. Bu ürün kendini Doğu toplumlarında Marksizm ve Sosyalizm üzerinde var etmiştir. Erich Fromm'a göre Marx, gerçek bir idealist ve hümanistti. Rusya'da uygulanan Leninci-Stalinci Komünizm, devlet kapitalizmiydi. Kapitalizm, faşizm, Sovyetizm, Maoizm temelde aynıdır. Çünkü insanı bir "şey" veya "araç" haline getirmektedirler (Fromm, 1973: xii). Kendi kişiliğini bulamayan insan annesinin koruyucu kanatları altında uzaklaşamaz. Bu süreçte bağlı olduğu ulustan da kopamadığı için özgür bir insan olamaz. Kafesten sıyrılamayan insan dalganın ucunda bulunan su dalgasını fark edemez. Bunun sonucunda da Bayart'a göre toplumları şiddet ve savaş yerine sıhhatli ve güçlü bir akıl ve mantık bu görevi başarabilir. Boşnakların savaşmalarını, Yugoslav "hayali cemaati"ni parçalamalarını engelleyememişti" demektedir (Bayart, 1999: 173).

Milliyetçiliğin ötekileştirdiği kişi ise yabancıdır. Yabancı, tanınmayan, aynı kabile, aynı millet veya aynı kültüre mensup olmayan kişidir. Bu versiyon coğrafyamızda kendini Suriyeliler üzerinden var etmiştir. Suriye'de 2011 tarihinde başlayan iç savaş milyonlarca insanın ülkelerini terk etmelerine başta Türkiye ve komşu ülkeler olmak üzere birçok ülkelere göç etmelerine neden olmuştur. Modern bir toplum olan Türkiye'ye göç eden Suriyeliler bizimle aynı dini paylaşmalarına ve kültürlerimiz birçok noktada benzerlik arz etmesine rağmen sadece yabancı oldukları gerekçesiyle birçok kişi tarafından dışlandılar. Fromm'a göre "Milliyetçilik akımı hümanizmayı öldürmüştür. Ulus ve istiklal, bireyleri ırgatlaştıran yeni putlar oldular" (Fromm, 1973: 188). Dünya, tek dünya oldu ama yeni bir dünya vatandaşlığı kurulamamıştır. Bunun yanında modern insanın duygu ve düşünceleri hala kendi ulus devletinin sınırlarını aşamamıştır.

Son yıllarda gerçekleşen mülteci ve sığınmacıların eklemlenmesiyle Avrupa'nın kapılarını çalan milyonlarca göçmen sayısında olağanüstü artış olmaktadır. Zygmunt Bauman, bu olağanüstü artışın sebebi olarak "Yıkılan ya da zaten yıkılmış olan devletler ya da nereden bakılırsa bakılsın devletsiz ve dolayısıyla hukuksuz topraklardır; sonu gelmez kabile ya da mezhep savaşları, kitle katliamları ve kıran kırana, devamlı eşkıyalıkların sahne olduğu toprakları" görmektedir (Bauman, 2019: 12). Avrupa'ya varmak için ölüm tarlalarından kaçarak sığınak arayan insanların bu akını ekonomik göçmenlikten ziyade Suriye'de olduğu gibi ülkelerinde inşa edilen diktatörlük rejimlerinin bir sonucudur. Buradan üretilen "miksofobi[1]" korkusu Batı toplumu tarafından her zaman kullanılmıştır. Amin Maalouf'a göre her sığınmacı önce göçmendir. Ülkesini terk etmek mecburiyetinde kalan bir insanın duyguları basite alınamaz. Gördüğü baskı, can güvenliği, yoksulluk ve gelecek endişesi duyduğu nedenler yüzünden göç etmek mecburiyetinde kalmıştır (Maalouf, 1998: 48). Denetimin azaldığı, işlerin çığırından çıktığı çok merkezli dünyamızda hayata tutunmaya çalışan bu evsiz göçmenlere karşı modern insan kısmen de olsa haklı olarak kendini huzursuz ve korku altında hissetmeye mecbur bırakmıştır.

[1] Baş edilemeyen, eğitilemeyen, itici ve denetlenemez olgulara karşı duyulan korku.

Avrupa'ya zamansız bir şekilde göç etmek mecburiyetinde kalan bu yerli sefiller "prekarya" olarak tanımlanmaktadır. Bu terim, emek yoğun (kas gücü-mavi yakalı) şekilde çalışan sınıftan ziyade, bilgi yoğun (bilişsel- cognitive) çalışan sınıfı tanımlamak için kullanılmaktadır. Yeni tehlikeli sınıf olarak ortaya çıkan prekaryaların, sözleşmeleri sürekli iş güvencesi içermez. "Dünyadaki prekarya havuzunun büyük bir kısmını göçmenler oluşturuyor. Göçmenler bir taraftan prekaryanın genişlemesine neden olurken bir taraftan da bu sürecin başat kurbanları arasında yer alıyorlar zira kendilerinin sebep olmadıkları bir sorundan sorumlu tutuluyorlar" (Standing, 2019:155). Çünkü gittikleri her ülkede insanlar tarafından insan olmadıkları gerekçesiyle dışlanmaktadırlar.

İnsan olmanın erdemi farklı insanlarla yaşama gücüne sahip olmayı öğrenme ile başlar. Çünkü Fromm'a göre "Farklı olmaktan korkan bir kimse, hayal ile hakikati birbirinden ayırma cesaretini kendinde bulamayacak ve hakikatin üzerindeki örtüyü çekip kaldıramayacaktır" (Fromm, 1973: 169).

MELAYÊ CİZÎRÎ VE İNSAN OLMAK

Dicle Irmağının Cizre'den geçmesi ile yörenin yönetim merkezi olması gibi hasletler buranın ilim merkezi olmasına kaynaklık etmiştir. Veriler yörede ilim hayatına kaynaklık eden medreselerin varlığının IX. yüz yıla kadar uzandığını göstermektedir. Bunun en büyük temsilcilerinden biri olan Melâyê Cizîrî, XVI. ve XVII. yüzyıllar arasında yaşamış ve Cizre'de bulunan Medresaya Sor'da (Kırmızı Medrese) müderris olarak görev yapmıştır. Melâyê Cizîrî'nin Divan isimli eseri bulunmaktadır. "Yüksek bir kültürel birikimle yazıldığı anlaşılan bu eserdeki bilgilerin günümüzde de varlığını sürdürmesi Şırnak yöresinde geçmişten günümüze gelen kültürel yaşamın varlığını gösterir" (Balta, 2003: 224).

Divan gibi muhteşem bir eser yazmasına rağmen tarihin vefasızlığından nasibini alan şahsiyetlerden biri de tasavvuf piri Melâyê Cizîrî gelmektedir. Çünkü kendisi kayıt dışı kalmanın bahtsızlığına maruz kalmıştır. Başta tasavvuf olmak üzere felsefe ve edebiyat gibi birçok İslami disiplinde çağdaşlarına fark atacak kadar mahir olmasına rağmen insanı merkeze koyan Doğunun bu gizli hazinesi üstü örtülü bir şekilde keşfedilmeyi beklemek mecburiyetinde bırakılmıştır (Öz, 2019: IX).

Melayê Cizîrî'ye göre insan sadece maddi bir varlıktan ibaret değildir. Kökü ilahi âlemde olan mukaddes bir varlıktır. Bu nedenle onu sadece maddi unsurlar olan hava, su, toprak ve ateş maddeleri ile tanımlamak insan gerçekliğinden uzak kalmak demektir. Ayrıca her bir varlık Allah'ın varlığına işaret etmektedir. Bunu da şu şekilde ifade etmektedir:

Varlıkların her bir nevi, her bir ferdi, her bir kısım ve heyeti

Allah'ın güzel isimlerinden birinin idaresi ve hükmü altındadır (Cizîrî, 2012: 27).

Melâyê Cizîrî'ye göre insan bir yönüyle ilahi olanı temsil etmekte ve kadim varlığın bir meyvesidir. Diğer taraftan da Allah tarafından en güzel şekilde yaratılmıştır. Bu da Allah'ın varlığının delilidir. Onun bu yaklaşımı Kur'an-ı Kerim'in Tin Suresi 4. Ayette geçen "Kuşkusuz, biz insanı en güzel biçimde yarattık" ifadesinin tefsiridir.

Melâyê Cizîrî, insan tabiatının güzelliğinden de söz eder. Ona göre insan kâinata temiz bir şekilde gelmiştir. Yani mayası temizdir. Aklını ve iradesini duygu dünyası ile birlikte kullandığı zaman mükemmel insan ya da eskilerin tabiriyle insanı kâmil mertebesine ulaşabilir. Onu da şu şekilde ifade etmektedir:

Maden ocağı ne etsin cevher temiz olmadıktan sonra

Basiretten nasibini almamışsan, ecdadının siret ve ahlakı ne yapsın (Cizîrî, 2012: 55).

Melâyê Cizîrî'nin yaşadığı asırda vurgusunu yaptığı mükemmel insan olgusunun asırlar sonra Erich Fromm tarafından ifade ediliş hali kendini "modern insan" olarak kabul görmektedir. Dünyada yaşayan insan ondan kopmak yerine onun bir parçası olmak mecburiyetindedir. Bu nedenle insanlar dünyayı kavradıkları zaman mensubu oldukları milliyet ve kabileye gerek kalmadan kendilerini de kavramış olurlar. Bunu şöyle dile getirmektedir:

Bastığın toprağın kapısında saf tutmuş köpekleriz

Suçumuz, günahımız ve hatamız yok bizim, nedir bunca azar (Cizîrî, 2012: 159).

Melâyê Cizîrî'den asırlar önce yaşayan Konfüçyüs, Lao-Tse, Buddha, Sokrat, Spinoza gibi düşünürler ile bütün peygamberler gerek yaşantıları ve gerekse de sözleriyle merkeze insanları ve onların yaşamaları gereken akıl ile birlikte yüksek ahlakı koymuşlardır.

İnsanlığa bir lütuf olan akıl ve tamamlayıcısı olan ahlak insanları sürekli olarak kendisinde olmayan karşıtlıklarla uğraşmaya zorlar. Bu nedenle insan sürekli olarak bir dengesizlik içindedir. İnsan yaşamı insanlığın geçmişini örnek almak ve bunu tekrarlamakla yürümez. İnsan kendi yaşamını her an yeniden ve her seferinde bir defa dahi olsa kendi başına yaşamak ister. İnsanın gerçekliği olan varlığı her zaman geri dönüşü olmayan bir sorundur. Bunun için insan aklını ve düşünce biçimini kendisine ve doğaya egemen kılacak şekilde geliştirmelidir.

SONUÇ

Kayıt dışı tarihin hazin örneklerinden biri olan Melâyê Cizîrî'yi ölümsüzleştiren ve onun anılmasını zorunlu kılan en önemli eseri yazmış olduğu Divan'ıdır. Tasavvuf perspektifinden kelami konulara yaklaşımı ile akidesini metodolojik açılardan insan odaklı inceleyen Divan, Kürt edebiyatının unutulmaz eserlerinden biridir.

Özgür insan ülküsünden taviz vermeme çabası içinde olan İnsanlar birer ermiş olabilecekleri gibi suçlu da olabilirler. Bu da kendini yanıltan hayal perdelerini yırtamamanın bir sonucudur. İyilik ve kötülük birlikte var olabilmektedir. Sonuçta düşüncelerin yeşerebileceği tarla insanların insanca yaşayabilecekleri bir sosyal düzeni kurmalarına yardımcı olur. Çünkü yaşadığı coğrafyayı değiştiren insan sonunda kendisini de değiştirir. Bu da Tanrı'nın lütfu olan evrimin bir sonucudur. Bu açıdan Fromm, Marx'ın ifadesiyle kişi dünyayı yorumlamakla yetinmemeli gerekirse onu değiştirmelidir demektedir.

Modern zamanda savaşlar, despotizm ve açlık nedeniyle ülkelerini terk etmek mecburiyetinde kalan göçmenler başka ülkelere gitmek için başka halkların kapılarını çalmak mecburiyetinde kalmışlardır. "Yaban" olarak hayata ilk adımını atan bu insanlar milliyetçiliğin bir sonucu olarak "yabancılar" olarak tanınmışlardır. Bunun ülkemizdeki yansıması ise Suriyeliler ve Afganlar üzerinde yaşanmaktadır.

Yabancıları dışlamadan kendine özgü kurallarıyla yeni bir dünya inşa eden insan, doğru ve adaletli yaşar ve bunu da gerçek yaşamında uygulayabilir. İnsanın doğası "sevgi, nefret, akıl, iyi ya da kötü gibi belirli niteliklilerden ziyade yalnızca insan varoluşunu belirleyen temel çelişkilerle açıklanabilir.

İnsanı merkeze koyan Erich Fromm, ünlü bir psikanalist, sosyolog ve filozof olarak Batı dünyasının fikir düzeyinde gelişmesi için eserleriyle ciddi manada katkı sunan bir entelektüel olarak tanınmıştır. Melâyê Cizîrî de Cizre de yaşantısıyla sevginin ve barışın oluşturduğu irfan halesi ile farklı kültürlerin birlikte insanca yaşama formülünün adresi olmuştur. İkisi de vurgulamalarını "insan olmak" üzerinden yapmışlardır.

KAYNAKLAR

Balta, M. (2003). Kültürler Kavşağında Şırnak, İstanbul: Elma Yay.

Bauman, Z. (2019). Kapımızdaki Yabancılar, (Çev.: E. Barca), İstanbul: Ayrıntı Yay.

Bayart, J.-F. (1999).Kimlik Yanılsaması, (Çev.: M. Moralı), İstanbul: Metis Yay.

Fromm, E. (1973). Çağımızın Özgürlük Sorunu, (Çev.: B. Güvenç), Ankara: Özgür İnsan Yay.

Fromm, E. (1993). Psikanaliz ve Din, (Çev.: A. Arıtan), İstanbul: Arıtan Yay.

Fromm, E. (2003).Sahip Olmak Ya Da Olmamak, (Çev: A. Arıtan), İstanbul: Arıtan Yay.

Fromm, E. (2020). İnsan Olmak Üzerine, (Çev.: Ş. Alpagut), İstanbul: Say Yay.

Gökberk, M. (2000). Felsefe Tarihi. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Gökmen C. (2013). Türk Modernleşmesinde Merkez–Çevre İlişkisi Bağlamında Milliyetçilik, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.

Maalouf, A. (1998). Les Identités Meurtrières, Paris: Grasset.

Melâyê Cizîrî (2012). Divan, (Çev.: O. Tunç), Ankara: T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

Öz, R. (2019). Sufinin Akidesi (Molla Ahmed el-Cizîrî Örneği), Mardin: Şırnak Üniversitesi Yayınları No: 2, Akademi Serisi: 14

Standing, G. (2019). Prekarya Yeni Tehlikeli Sınıf, (Çev.: E. Bulut),İstanbul: İletişim Yay.